

О. Костенко

РОЛЬ СУСПІЛЬНИХ НАУК
У СОЦІАЛЬНОМУ ОНОВЛЕННІ КРАЇНИ*

Український народ має самобутню історію, розвинену етнічну культуру, специфічний менталітет, який вирізняє його з-поміж решти цивілізованого світу. Проте ні давні традиції, ні народні звичаї, ні інші національні надбання не здатні компенсувати брак соціальної культури, породжений недосконалістю суспільних відносин у нашій державі.

Культура людини — це міра узгодженості її волі, свідомості з природними законами соціального життя. Руйнація (в недавньому минулому тоталітаризмом) в Україні саме соціального складника культури, що об'єднує політичні, економічні, правові, морально-етичні поняття, є причиною соціальних негараздів у державі. Соціальне безкультур'я громадян України — не провина, а, радше, їхня біда. Адже під впливом ілюзій особа, некультурна в політичному, економічному, правовому аспектах, створює традиційну мораль суспільства, де червоточиною проростає зло. Його наочним проявом стала глобальна криза, що вразила всі сфери нашого життя. Корупція, зокрема політична, стала закономірним на-

слідком нерозвиненості соціальної культури громадян. Світовий досвід свідчить: що нижча соціальна культура громадян, то вищий рівень корупції. Роль громадян, які вражені «антикультурним вірусом» сваволі й ілюзій, є першоосновою поширення корупції, як це не парадоксально, натомість державні чиновники відіграють у цьому процесі другорядну роль. Тож боротися з корумпованістю суспільства потрібно не лише, знищуючи верхівку айсберга, але й пам'ятаючи про те, що під водою приховано значно більший масив льоду.

У зв'язку з поширенням у нашій країні соціального безкультур'я, що в політичній, економічній, правовій, моральній свідомості часто набуває форм середньовічного обскурантизму, марні сподівання на прогресивну роль «громадянського суспільства». Його інституції, як і державні заклади, стають заручниками зловживань. Не варто також покладатися

* Статтю підготовано на основі доповіді, виголошеної 11 травня ц. р. на загальних зборах Відділення історії, філософії та права НАН України

на чудодійну «політичну волю», що приведе наш народ до добробуту. Без «громадянського суспільства», озброєного розвинутою соціальною культурою, «політична воля» може перетворитися на політичну сваволю. Це закон суспільного життя. Лише розвинувши соціальну культуру, «громадянське суспільство» України стане дієздатним.

Соціальне безкультур'я — велика загроза національній безпеці України. Через брак соціальної культури будь-яка свобода — політична, економічна, правова, моральна — стає засобом для зловживань, і навпаки, її наявність — це радикальний засіб протидії різноманітним корумпованим діям. Якби наші громадяни були соціально свідомими, то не допустили б політичної, економічної і правової наруги, що виснажує сучасну Україну, завадили б маргінальним політикам, що маніпулюють волею і свідомістю виборців, прикриватися демократичними гаслами. Воля і свідомість українців, що не мають належної соціальної культури, приречені бути предметом політичних маніпуляцій. Як свідчить історія, лише соціально зріла нація спроможна подолати ганебну експлуатацію людини людиною, що, немов на родючому ґрунті, квітне в сучасній Україні, протидіяти зловживанням владою з боку можновладців, котрі не гребують використовувати громадянські ілюзії задля власного збагачення. Соціально компетентні громадяни здатні розрізнити, хто є хто і кому варто довіряти владу. Озброєний соціальною культурою, соціум є єдиним гарантом природного порядку і поступального прогресу.

Багато років у нашому суспільстві лунають розмови про національну ідею. Переконаний, розумний висновок можна зробити лише за допомогою прогресивної соціальної науки. Підмурком національної ідеї має бути розвиток соціальної культури громадян заради прогресу всього суспільства.

Отже, соціальна культура є радикальним фактором, що впливає на життєздатність суспільства. «Яка соціальна культура громадян

— таке й їхнє життя» — це також природний закон, за яким існує людство. Щоб переконатися в цьому, достатньо порівняти соціальну (політичну, економічну, правову, моральну) культуру пересічного українця і, наприклад, громадянина Фінляндії чи Японії.

Вивести Україну зі стану «великої драми» на шлях соціального прогресу може лише «культурифікація» її громадян. Досвід тієї ж Фінляндії чи прибалтійських країн, чи Японії свідчить про доцільність таких дій. Заслугує на увагу також приклад державної «культурифікаційної» діяльності Бісмарка, Наполеона, Томаса Джефферсона, Махатми Ганді, Вацлава Гавела. Підтримуючи просвітництво у своїх країнах, вони, вочевидь, виходили з того, що просвітництво вище за політику, а просвітники — за політиків. Наполеон, зокрема, ніколи не розлучався з книгами відомих філософів і казав так: «Єдина партія, якій я довіряю — це партія філософів!».

Спеціальними суспільними інституціями, які покликані забезпечувати просвітництво народів, є університети, що сприяють добробуту людей через розвиток їхньої соціальної культури. Університети мають, нарешті, стати просвітницькими центрами, що забезпечать розвиток соціальної культури прийдешніх поколінь, адже соціальна культура — основа майбутнього України. Отже, долю народів визначають університети, а не партії, президенти, уряди чи парламенти.

На кого ж у сучасній Україні випадає місія соціальної «культурифікації» громадян? Напевно, це завдання *справжньої української еліти*, тобто тих, хто, озброївшись передовою соціальною культурою, стане просвітником для широкого кола простих людей. Саме соціальна культура — це той «камінь», яким знехтували державні будівельники, тобто українські реформатори. Настав час його зробити наріжним. Перед представниками української еліти постає чимало невідкладних завдань:

- 1) згуртуватися навколо ідеї новітнього Просвітництва, спрямованого на поширення серед громадян України передової соціальної культури;
- 2) запропонувати «Програму розвитку соціальної культури громадян України», де передбачити:
 - вивчення досвіду соціальної «культурифікації» громадян у країнах, що рухаються шляхом соціального прогресу,
 - сприяння навчанню у всесвітньо відомих університетах українських юнаків і дівчат, які потім працюватимуть в Україні;
 - реформування вітчизняних університетів заради соціальної «культурифікації» української нації;
 - використання можливостей ЗМІ для поширення соціальної культури серед українських громадян тощо.

Справжня українська еліта має започаткувати новітній просвітницький рух у державі, реалізувавши, зокрема, просвітницьку ідею Тараса Шевченка, втілену в таких його словах: *«Якби ви вчилися так, як треба...»*. Варто згадати й заповідь Великого Кобзаря: *«Учіться, читайте, чужого научайтесь, і свого не цурайтесь»*. На думку спадають також слова засновника сучасної соціальної науки Емілія Дюркгейма, який, стверджуючи, що в сучасному світі не визнають жодного володаря, крім громадської думки, писав: *«Щоб цей володар не став нерозумним деспотом, слід його просвітити, а як це зробити, якщо не з допомогою науки?»* [1, 197].

Не лише в політиці, але й в економіці просвітництво — вирішальний чинник прогресу. Видатний підприємець Г. Форд колись писав: *«Працедавці та робітники не завжди мислять послідовно; звичку діяти короткозоро важко зламати. Що можна зробити? — Нічого. Закони і приписи не допоможуть, лише просвітництво і розуміння власних інтересів можуть привести до мети»* [2, 106]. Справді, саме соціальні науки епохи Просвітництва стали ідеологічною основою виходу Європи XVII–XVIII ст. із

соціальної кризи на шлях суспільного розвитку. На досягненнях соціальних наук ґрунтується Декларація незалежності США 1776 р. Автором її проекту став видатний учений і просвітник Т. Джефферсон, який акумулював у ньому прогресивні досягнення соціальних наук. Ідеї Декларації незалежності лягли в основу Конституції США (1787), вплинувши на соціальний прогрес у всьому світі. Досягнення соціальних наук були використані також під час підготовки Декларації прав людини і громадянина (1789) — програмного документа Великої французької революції, з якої почалася модернізація Європи. Відома також роль експертів із соціальних наук щодо виведення США зі стану Великої депресії, яких залучив до співпраці Франклін Рузвельт. Німецьке післявоєнне «економічне диво» пов'язане з ім'ям вченого-економіста Людвіга Ерхарда, який пізніше на посаді канцлера ФРН втілював у практику свою економічну теорію «соціального ринкового господарства». Це лише деякі з доказів незамінної ролі соціальних наук у забезпеченні соціального прогресу, особливо тоді, коли суспільство ще перебуває на етапі усвідомлення необхідності впровадження реформ, що спостерігаємо нині в Україні.

Сьогодні достатньо підстав стверджувати, що однією з причин невдач політичних, економічних, правових, моральних та інших реформ в Україні є їхній антинауковий характер, через що вони стали проявом реформаторського волюнтаризму й утопізму. Це підтверджує поширений в українському суспільстві науковий нігілізм, що межує з політичним, економічним, моральним невіглаством. На цьому ґрунті квітнуть соціальні химери-потвори: популізм і псевдолібералізм, що зловживають громадянською свободою, псевдодемократія, що маніпулює демократичними інструментами, псевдоюстиція, що чинить наругу над законодавством і судовою владою, псевдоморальність, що нищить побудовані віками традиції, во-

йовнича бездуховність тощо. Прогресивні вчені щораз більше переконуються в справедливості твердження А. Ейнштейна: політика набагато складніша за фізику.

Україні не вийти на шлях соціального прогресу доти, доки вона не залучить провідних науковців до розв'язання низки важливих гуманітарних проблем:

- який світогляд найбільш соціально прогресивний;
- як відрізнити прогресивні соціальні ідеології та породжені ними процеси від регресивних;
- яка роль духовності в соціальному житті народу;
- яка роль соціальної (політичної, економічної, правової, моральної) культури громадян у забезпеченні соціального прогресу в Україні;
- якою має бути концепція лібералізму в цьому процесі;
- якою має бути роль держави в умовах демократії;
- як залучити народ до ефективного творення держави, виховання розумної влади в Україні;
- яка роль соціальної культури громадян у забезпеченні демократії в Україні;
- як подолати псевдодемократію, псевдолібералізм, бездуховність, протидіяти корупції, політичній сваволі;
- як ставитися до експлуатації людини людиною в Україні;
- як розв'язати проблему поділу суспільства на багатих і бідних;
- які причини криміналізації суспільних відносин в Україні;
- як виховувати нового «демократичного, правового, культурного» громадянина;
- як поєднати національний і соціальний розвиток українського суспільства;
- яка роль історичного досвіду України в стратегії соціального прогресу;
- як використати досягнення соціальних наук і світовий досвід у внутрішній політиці країни, щоб подолати соціальну кризу;

– якою має бути роль науки в урегульованні соціальних (міжособистісних) конфліктів тощо.

Щоб дати гідну відповідь на виклики часу, необхідно посилити роль соціальних наук у модернізації суспільних відносин в Україні. Як цього досягти? Потрібна політична воля і прийняття відповідного документа державної ваги, наприклад Указу Президента України, де були б передбачені заходи щодо підвищення ролі соціальних наук і створення системи наукового забезпечення внутрішньої і зовнішньої політики заради соціального прогресу в Україні. У цьому документі потрібно передбачити:

- вивчення світового досвіду з наукового забезпечення соціальних (політичних, економічних, правових, моральних та інших) реформ;
- створення спеціальної державної надвідомчої постійної і незалежної інституції при Президентові України з консультативним статусом, яка б виконувала функцію наукового забезпечення соціальних реформ (подібно до «фабрик думок» у США та інших країнах); цей орган з участю міжнародних експертів мав би замовляти вченим розроблення та інформаційний супровід проектів із розв'язання соціальних проблем в Україні;
- проведення на основі держзамовлення незалежної наукової експертизи проектів реформ у сферах політики, економіки, права, моралі тощо;
- організацію всеукраїнських наукових дискусій, конференцій, симпозіумів за участю міжнародних експертів із актуальних питань теорії у сфері політики, економіки, права, моралі тощо;
- заходи з популяризації і пропаганди соціальних знань, досягнень соціальних наук, здобутків вітчизняних і зарубіжних учених;
- протидію поширенню соціального волюнтаризму та соціальних ілюзій;

- запровадження ефективного, зокрема на договірній основі, стимулювання наукової діяльності у сфері соціальних і гуманітарних наук;
- усунення диспропорції у співвідношенні соціальних і гуманітарних, з одного боку, та природничих і технічних наук – з другого; протидію «дискримінації» соціальних і гуманітарних наук;
- запровадження державної програми навчання і стажування за кордоном держслужбовців, які покликані здійснювати соціальні реформи в Україні;
- стимулювання інвестицій у соціальні науки, які сприяють соціальному прогресу і реформуванню політичної, економічної, правової, моральної, гуманітарної сфер;
- створення спеціальних фондів для фінансування на конкурсній основі пріоритетних соціальних наукових досліджень і експертиз;
- стимулювання практичного інтересу державних і громадських інституцій до впровадження досягнень соціальних наук;
- надання переваги під час оформлення на державну службу тим кандидатам, які у своїй роботі використовують досягнення соціальних наук, зокрема володіють іноземними мовами, навчалися / проходили стажування за кордоном, засвоювали досвід соціальної практики в прогресивних зарубіжних країнах;
- проведення реформи змісту соціальної (гуманітарної) освіти в школах, вищих навчальних закладах України задля опанування досягнень сучасних соціальних наук, сприяння розвитку новітнього Просвітництва в Україні;
- організацію конкурсного відбору для навчання за кордоном українських юнаків і дівчат, щоб вони «імпортували» прогресивні соціальні знання у вітчизняну соціальну практику тощо.

Національна академія наук України, галузеві академії та університети могли б активно долучитися до розв'язання соціальних проблем, розробити власні програми щодо наукового супроводу внутрішньої і зовнішньої політики України.

1. Дюркгейм Э. Социология. — М., 1995.
2. Форд Г. Моя жизнь, мои достижения. — К.: Грайлик, 1993.

О. Костенко

РОЛЬ СУСПІЛЬНИХ НАУК У СОЦІАЛЬНОМУ ОНОВЛЕННІ КРАЇНИ

Резюме

Аналізуючи історичний досвід, автор переконливо доводить, що нинішню соціальну (політичну, економічну, правову, моральну, духовну) кризу, яка вразила Україну, неможливо подолати без використання надбань сучасної прогресивної соціальної науки. Це, зокрема, впливає з закономірності, згідно з якою соціальна культура громадян є основою, базою державного поступу і суспільного прогресу. У статті запропоновано низку конкретних заходів із підвищення ролі гуманітарних наук, що сприятимуть модернізації суспільних відносин і забезпечать сталий соціальний розвиток України.

Ключові слова: соціальна криза, гуманітарна сфера, національна ідея, соціальна культура громадян.

О. Kostenko

ROLE OF SOCIAL SCIENCES IN SOCIAL RENEWAL OF COUNTRY

Abstract

On the basis of historical experience analysis, an author conclusively proves that the modern social (political, economic, legal, moral, spiritual) crisis affected Ukraine could not be overcome without application of progressive social science achievements. It, in particular, comes out from the regularity according to which a social culture of citizens is the basis for the state tread and social progress. A number of specific actions aimed at the increase of the role of the humanities in modernization of Ukrainian society that will provide steady social progress in Ukraine is proposed in the article.

Keywords: social crisis, humanitarian sector, national idea, social culture of citizens.